Een creatief instrument

A.P.J. Miltenburg

Tijdens de jaarvergadering op 14 maart 1992 is de Huib de Ruyterprijs uitgereikt aan de schrijfster Hella Haasse. Belangrijke literaire prijzen ontving zij al eerder voor haar hele oeuvre; met de toekenning van deze prijs wil de VGN vooral blijk geven van haar waardering voor de wijze waarop Hella Haasse het verleden toegankelijk heeft gemaakt. Hieronder gaat Dr. A.P.J. Miltenburg in op haar historische romans. Hij is verbonden aan het Christelijk Gymnasium in Utrecht als conrector en leraar geschiedenis.

"*De schrijver is van nature een 'creatief instrument'. De in die betiteling besloten paradox verklaart, waarom het onmogelijk is (in de eerste plaats voor de schrijver zelf) de verstrengeling van en wisselwerking tussen 'Geschiedenis' en 'verbeelding' te analyseren en uit te leggen.*"

Hella S. Haasse in 'Het verleden als gangmaker'. *Ons Erfdeel* 1990.

"*Elke schrijver die die naam verdient beschikt over een essentieel 'pakket' van gegevens, die zijn persoonlijkheid, en meestal ook zijn hele verdere ontwikkeling bepalen ... Die essentiële gegevens tracht een schrijver zijn leven lang onder woorden te brengen, te verbeelden ... Ik geloof dat daar dan nog iets bijkomt. Een echte schrijver werkt dat hoogst individuele 'pakket' door middel van zijn verbeeldingskracht om tot iets dat meer dan strikt individuele geldigheid bezit. Om met E. du Perron te spreken, wat de schrijver doet is 'zijn werkelijkheid omliegen tot (algemene) waarheid' ...*"

Hella S. Haasse, 'Rede voor de VGN 1981'. in *Kleio* 7/1981.

... Het is merkwaardig hoe flinterdun de grens is tussen historiografie en de historische roman en hoe de waardering van het laatste genre aan schommelingen onderhevig is. Het is al heel wat dat historici zich verwaardigd hebben om over de relatie tussen historische wetenschap en historische fictie na te denken.

Huizinga, die toch als een literair historicus beschouwd kan worden, meende dat het verleden moest worden verbeeld. In zijn geval: de induviduele expressie van een individuele emotie, geleid door wetenschappelijke methoden. Maar de historische roman, toch ook het product van verbeelding, had voor hem geen hogere waarde dan zijn literaire; nog erger is het met de geromantiseerde geschiedenis, in zijn ogen geschreven voor geestelijk gemakzuchtigen, afgestompt door het kijken naar films. Die vorm van geschiedbeoefening was werkelijk ontaarding van de historische wetenschap.

Ik vraag mij af wat hij wel gevonden zou hebben van de historische romans van Hella Haasse. Want in haar werk loopt van *Het Woud der Verwachting* tot aan *Het geheim van Appeltern* een lijn die je zou kunnen beschrijven als een ontwikkeling van historische roman naar geromantiseerde geschiedenis.

De eerste roman is overladen van fel gekleurde beelden, het is alsof je de miniaturen uit de *Très Riches Heures* van Jean de Berry beschreven ziet, de achtergrond is flamboyant net als de late gotiek. Je zou de roman Bourgondisch hebben genoermd in zijn woord- en beeldrijkdom, als de Bourgondische hertogen nu juist in dit boek niet waren afgeschilderd als berekenende scharrebakken. In Appeltern is de achtergrond sober: de wereld waarin Johan Derk van der Capellen zich begeeft is ontdaan van bonte ornamentiek. Maar waar de beschreven wereld soberder wordt, wordt de lijn van het verhaal ingewikkelder.

In *Het woud der Verwachting* is het leven van Charles van Orléans in vrijwel historische chronologie en met een alwetende blik beschreven; de erop volgende romans zijn vanuit meerdere standpunten geschreven, bevatten aanvankelijk, als in *De scharlaken stad* nog afzonderlijke hoofdstukken die zich op één bepaalde figuur concentreren, maar in later werk is die structuur grotendeels verlaten en volgt de lezer de structuur die de schrijfster aan het materiaal geeft.

Een boek als *Mevrouw Bentinck* is voornamelijk 'materiaal': het bestaat grotendeels uit citaten, door Hella Haasse in een bepaalde ordening gebracht. Ze verbindt de teksten tot

een geheel en dat maakt er een roman van want daardoor ontstaat er een eenheid die een historicus wel tot stand zou willen brengen maar niet kan. Eensdeels omdat Hella Haasse, zoals ze in een lezing voor de VGN heeft gezegd, maar een gedeelte van het materiaal heeft gebruikt, anderzijds omdat de romancier in staat is - en gerechtigd is - om als waar voor te stellen wat wetenschappelijk slechts vermoed kan worden.
Daar moet de grens voor Huizinga overschreden zijn.

Maar ook vanuit de literatuurwetenschap is de vraag te stellen: waar ligt de grens tussen roman en wetenschap, waar houdt de roman op roman te zijn? ...

" *De moderne historische roman, of laat ik liever zeggen: hedendaagse literatuur, die gegevens behandelt die tot de geschiedenis behoren (moet) in de eerste plaats beschouwd worden als een werk van de verbeelding; maar tevens (kan) men deze tekst zien als een bijdrage, in de vorm van een 'eigenzinnige' interpretatie, tot de steeds veranderende massa van voorstellingen betreffende het verleden die de geschiedenis in werkelijkheid blijkt te zijn ... De romanschrijver ontkomt niet aan de noodzaak zich een zo grondig mogelijke kennis te verwerven via de beschikbare wetenschappelijke informatie over het onderwerp waartoe hij zich aangetrokken voelt.*"
Hella S. Haasse in 'Het verleden als gangmaker', in *Ons Erfdeel* 1990.

... Wat de historicus en de schrijver van historische romans verbindt is, dunkt mij, de verbeelding. Beide proberen zij een bepaalde ontwikkeling, een persoon, voor te stellen zoals die in werkelijkheid was, beiden roepen zij een beeld op. Het is dan afhankelijk van de kracht van het uitdrukkingsvermogen of dat beeld ook 'aanslaat', of de lezer zich erdoor laat overtuigen.
Ook een historicus die over alle primaire en secundaire bronnen beschikt die er over zijn onderwerp bestaan, die er alles rondom heeft gelezen en in zijn verslag daarvan uitputtend gewag maakt, hoeft nog niet te overtuigen, want als zijn verbeeldingskracht en voorstellingsvermogen armetierig zijn, dan zal de lezer weinig bevredigd worden.

Wat geldt voor de onderzoeker geldt minstens zozeer voor een docent.
Hoewel het hoge mode is om leerlingen vooral vaardigheden bij te brengen heb ik nog nooit een oudleerling horen zeggen dat hem dat vooral zo is bijgebleven. Wat blijft hangen is het verhaal, de vormgegeven verbeelding.

In 1976 is er in Groningen al een debat geweest tussen historici, romanciers en 'romantische' historici over de relatie tussen historiografie en de historische roman, een debat waaraan overigens Hella Haasse ook heeft deelgenomen. Maar wie anno 1992 het eindexamenprogramma geschiedenis bekijkt komt daar wel heel erg weinig verbeelding in tegen en zeer veel vaardigheden ...

"*Verantwoorde, goed geschreven, 'geïnspireerde' verbeelding op basis van historisch materiaal is mijns inziens volkomen op zijn plaats als imaginatie-prikkelende, eigen creatieve aanpak bevorderende, verplichte begeleidende lectuur bij de studie in de geschiedenis.*"
Hella S. Haasse, 'Reacties van de forumdeelnemers' in *Groniek* 1976, 20.

... Het is opvallend dat de stijl waarin Hella Haasse schrijft niet alleen direct lijkt aan te sluiten bij het onderwerp maar ook de kenmerken van de architectuur van de betreffende periode heeft.
Het Woud der Verwachting heeft dezelfde geëlaboreerdheid als een middeleeuwse kathedraal terwijl *De Scharlaken Stad* mij doet denken aan de stadsschilderijen uit de Renaissance: vormrijk, maar tegelijk strak en licht. Het leven moet achter de gevels, in de paleizen worden vermoed. De afstandelijkheid en tegelijk de zeggingskracht waarmee *Een nieuwer Testament* geschreven lijkt roept het beeld op van de koepels en zuilenrijen van Romeinse tempels of wat daar nog van over is. De gemoedsexplosies in *Mevrouw Bentinck* stemmen overeen met de exuberantie van de barok, de terughoudendheid van de auteur in *Appeltern* met de ingetogen strengheid van het classicisme.
Wordt de auteur beïnvloed door de cultuur waarin zij haar onderwerp vindt, of legt de lezer iets in het werk van de auteur wat hij erin wil vinden, of roepen onderwerp en vormgeving een bijpassend beeld op?

"*Meer dan een andere auteur in de Nederlandstalige literatuur van na de oorlog blinkt ze uit in het genre van de historische roman. Ze heeft daarin een karakteristieke ontwikkeling doorgemaakt, die parallel loopt aan de evolutie van de geschiedwetenschap, dat wil zeggen van een naief vertrouwen in de objectiviteit van 'alwetendheid' naar de sceptische overtuiging dat ieder standpunt persoonlijk is en ingewisseld kan worden voor een ander.*"
Jaap Goedegebuure, 'Verhaal en waarheid in Hella Haasse's historische romans, in *Nederlandse literatuur 1960-1980* (Amsterdam 1989) 89.

... Ik geloof dat ik ook wel begrijp waarom Huizinga (ik merk dat ik telkens weer op

hem terugval, maar hij is nu eenmaal mijn intellectuele grootvader) de fiolen van zijn toorn over de geromantiseerde geschiedenis uitgoot: het is een overschreeuwen van een lichte wroeging. Huizinga wist ook wel dat hij literair begaafd was, dat boeken als *Herfsttij der Middeleeuwen* en *Homo Ludens* op sommige plaatsen toch ook iets van een evocatie hebben, meer dan wetenschappelijk verantwoord is.
De afwijzing van de historische roman en van de geromantiseerde geschiedenis door de historici van na de oorlog, zeker die uit de jaren zestig en zeventig, is ook een soort jalousie de métier: de romancier en de literair gezegende historicus bereikten wat de archiefploegende en tabellen smedende historicus onthouden bleef: hoge oplagen en erkenning bij een groot publiek.

De romancier is in zekere zin in het voordeel omdat het hem niet on de wetenschappelijke zuiverheid maar om de voorstelling te doen is en het eigen talent bepaalt dan hoe overtuigend die voorstelling is.
Als student heb ik uit het ijveren van het echtpaar Wertheim voor diens reputatie als Nederlands belangrijkste revolutionair toch nooit veel belangstelling kunnen destilleren voor Johan Derk van de Capellen tot den Pol. Hella Haasse is daarin met *Het geheim van Appeltern* wel geslaagd en er zijn, gezien het feit dat er in twee jaar vijf drukken van het boek verschenen, meer lezers in het onderwerp geïnteresseerd geraakt.
En met wat een karigheid aan 'romantische' middelen! Nog meer dan in *Mevrouw Bentinck* treedt de schrijfster terug om het materiaal voor zich te laten spreken. De tussen de tekst gestrooide biografieën van enkele personages lijken op het eerste gezicht in een encyclopedie niet te misstaan en geven het boek nog meer het cachet van wetenschappelijk verantwoorde biografie ...

"Ik verbeeld mij niet dat ik een natuurgetrouw beeld kan geven van een tijdperk of een personage uit het verleden. Ik probeer er zo dicht mogelijk bij te komen door zoveel mogelijk authentieke gegevens te verzamelen die mijn beeld vergroten. Ik kan niet weten hoe iemand precies gedacht of gevoeld heeft. Dat vond ik ook het aantrekkelijke van het lezen van die oorspronkelijke Bentinck-documenten: ik hoefde die tijd en gevoelens niet te reconstrueren vanuit mijn twintigste-eeuwse bewustzijn."
Hella S. Haasse in: Patty Knippenberg, 'Beelden van het verleden' in *De Literatuurkrant* najaar 1984, 46.

"Nog dit: een schrijver ziet soms samenhangen en durft die te gebruiken, waar een historicus voor terugdeinst."
Hella S. Haasse, 'Reacties van de forumdeelnemers', in *Groniek* 1976, 20.

Gesprek met Cees van der Kooij

Een goeroe neemt afscheid

Frie Kolen, Sjef Schmiermann, Aad van Zeijl

In januari 1991 deelde Cees van der Kooij de leden van de Commissie Pa-Bo mee, dat hij zijn activiteiten voor de commissie zou stopzetten. Zijn officiële afscheid viel samen met de algemene jaarvergadering van de VGN op 9 maart 1991. Voorzitster Zonneke Matthee bedankte Cees voor zijn verdiensten voor de VGN en de Pa-Bo commissie in het bijzonder. De leden van de commissie deden hetzelfde in hun eigen vergadering en benoemden Cees tot erelid vanwege zijn inzet en zijn voortdurend ijveren voor het belang van goed geschiedenisonderwijs op basisschool en lerarenopleiding. Met het onderstaande interview willen wij blijk geven van onze waardering voor Cees.

Frie Kolen, Sjef Schmiermann en Aad van Zeijl, leden van de Commissie Pa-Bo, spraken met Cees in het hoge noorden. Zij gaan in op zijn visie op de didactiek van het geschiedenisonderwijs voor het jonge kind en de knelpunten in het geschiedenisonderwijs op de basisschool.

Pa-Bo commissie: Cees, kun je in het kort iets over je levensloop vertellen?

Cees: Ik ben in 1943 in Zwolle geboren. Na mijn lagere schooltijd ben ik daar naar de HBS gegaan, maar doordat mijn ouders naar Groningen verhuisden heb ik daar de HBS afgemaakt. Daarna ben ik MO-geschiedenis gaan studeren aan de hogeschool van Groningen. Mijn doctoraalstudie heb ik gecombineerd met een parttimebaan van zes uur aan een middelbare school. Deze zes uur werden uitgebreid tot twaalf uur aan de pedagogische academie te Appingedam. Na twee jaar werd ik gevraagd, zo ging dat toen nog, voor een baan aan de Rijkspedagogische Academie te Groningen. Aan dit instituut werk ik tot op de dag van vandaag.
De laatste jaren is er in het HBO-onderwijs erg veel veranderd. Verschillende fusies en inhoudelijke veranderingen hebben ertoe geleid dat ik op dit moment geen geschiedenis meer doceer. Ik ben nu werkzaam in de sector communicatie en educatie van de Rijkshogeschool Groningen. Daar verzorg ik de post-HBO-opleidingen en diverse contractactiviteiten. Ik geef onder meer cursussen op het terrein van schoolmanagement en wereldoriëntatie.